

Sivil Toplum

Doğu Ergil

Prof. Dr.

Özet

Sivil toplum, bireylerin emek, bilgi ve imkânlarını birleştirerek bir ihtiyacı karşılamak veya bir konuda değişiklik yapmak çabasından doğmuş ilişkiler ağıdır. Sivil toplumu çeşitlilik, özgürlük, açıklık, gönüllülük ilkeleriyle de tanımlamak mümkündür. Sivil toplum, hükümet-devlet sektörü ile ekonomi sektöründen ayrılan ve 'üçüncü sektör' denilen, aileyi de içine alan özel alandır. Bu bağlamda sivil toplum, demokrasi inşasının en önemli aktörlerinden- dir; çünkü sivil düşünce, vesayetçi yaklaşımı reddeder, demokratik hak ve özgürlükleri savunur. Bu makalede 'sivil toplum' kavramı çok yönlü olarak ele alınmakta, sivil toplum demokrasi ilişkisi üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Sivil toplum, birey, devlet, siyaset, özgürlük, demokrasi, bağımsız aydın

Giriş

Sivil toplum, çok sık kullanılan ama tanımlanması zor bir kavramdır. Zorluk, kapsamının geniş olması ve ona atfedilen işlevlerin karmaşıklığındadır.

Özgür yurttaşlar
ve onların gönüllü
örgütlerinden
oluşan sivil
toplum, yurttaşlık
kültürünün
güvence altına
alındığı bir
kasa dairesine
benzetilebilir. Bu
kasada, paylaşılan
yurttaşlık-
hemşerilik
değerleri, ahlaki
normlar (karşılıklı
sorumluluk ve
yardımlaşma),
eşitlik ve hukukun
üstünlüğüne
dayanan bir
ortaklık anlaşması
vardır.

Sivil toplum, bireylerin (illa aynı ulustan olmaları gerekmez), emek, bilgi ve imkânlarını birleştirerek bir ihtiyacı karşılamak veya bir konuda değişiklik yapmak çabasından doğmuş ilişkiler ağıdır. Sivil toplumun siyasi boyutu olsa bile, siyasal partiler, sivil topluma dâhil değildirler. Çünkü iktidarı amaçlarlar, hiyerarşik yapıları ve zorlayıcı ilkeleri vardır.

Sivil toplum kavramının doğum yeri, 2500 yıl önceki Yunan ve Roma toplumlarıdır. Aydınlanma ile Avrupa'da gelişmiş ve bugün tüm dünyaya yayılan bir gerçek haline gelmiştir. Sivil toplum, varlığını kent sokaklarında/mahallelerinde, gönüllü ulusal ve uluslararası örgütsel çabalarda bulur. Bu anlamda sivil toplum, çeşitliliğin birlikteliği denebilecek devletten bağımsız yurttaşlar topluluğudur. Ona "üniformasız toplum" da denmektedir.

Sivil toplumu tanımlayan dört özellik vardır: Çeşitlilik, özgürlük, açıklık, gönüllülük. Sivil toplum, farklı ilgileri, gereksinimleri (dolayısıyla yararları ve çıkarları) temsil eden ve yurttaşların bunları gerçekleştirmek için özgür iradeleriyle oluşturdukları resmi olmayan ama yasal olarak kayıtlı örgüt ve kurumların toplamıdır. Sivil toplum, hükümet-devlet sektörü ile ekonomi sektöründen ayrılan ve 'üçüncü sektör' denilen, aileyi de içine alan özel alandır. Bu özel alanda yer alan oluşum ve örgütlerin faaliyetleri ve üyelikleri açıktır. Onlara giriş ve çıkış özgür iradeyle ve gönüllük esasında olur.

Özgür yurttaşlar ve onların gönüllü örgütlerinden oluşan sivil toplum, yurttaşlık kültürünün güvence altına alındığı bir kasa dairesine benzetilebilir. Bu kasada, paylaşılan yurttaşlık-hemşerilik değerleri, ahlaki normlar (karşılıklı sorumluluk ve yardımlaşma), eşitlik ve hukukun üstünlüğüne dayanan bir ortaklık anlaşması vardır.

Örgütlü yurttaş kümeleri, haklarını ve yararlarını korumaya çalışırken birlikte hareket etmek zorundadırlar. Ancak ortak hareket ettiklerinde etkili ve güçlü olurlar. Bunun için de farklılıklarını bağdaştırmak durumundadırlar.

Farklılıkların bağdaştırılması, karşılıklı saygıyı gerektirir. Bu da kültürel çeşitliliğin korunması için uygun hukukun oluşturulması, hoşgörü kültürünün geliştirilmesi ve diyalog kapılarının açık tutulması demektir. Aslında burada tanımlanan demokrasidir. Sivil toplum, demokrasi inşasının en önemli aktörlerindedir. Sivil düşünce, vesayetçi yaklaşımı reddeder, demokratik hak ve özgürlükleri savunur.

Sivil toplum oluşumları şunlardır: Yardım ve dayanışma kuruluşları, mahalle-semt geliştirme/kalkındırma dernekleri, her türlü kültürel ve sportif amaçlı kuruluşlar, insan hakları dernekleri, sağlık, eğitim, hayat standartlarını yükseltmek için çalışan yardımlaşma (Kızılay gibi) örgütleri, dini hizmet veren gayri resmi kuruluşlar yanında Birleşmiş Milletler gibi büyük çok-uluslu oluşumlar. Bunların hepsi, insan hayatında olumlu değişiklikler yapmak ve resmi otoriteleri (özellikle devletleri) yurttaşların ihtiyaçlarına daha duyarlı olmaları için etkilemeye yönelik baskı gruplarıdır. Özetle sivil toplum, bir yardımlaşma, baskıya ve yokluğa karşı direnme ağıdır. Karşılıklı anlayış, farklılıklara saygı ve hakkaniyet onun temel nitelikleridir.

Sivil toplumun ulus-ötesi özelliğine eski BM Genel Sekreteri Kofi Annan görevi sırasında şöyle parmak basmıştı: *“Birleşmiş Milletler bir zamanlar sadece hükümetlerle ilişki kurardı. Ama artık anlaşıldı ki, barış ve refah, hükümetler, uluslararası örgütler, iş çevreleri ve sivil toplumun işbirliği sağlanmadan mümkün değil. Bugünün dünyasında hepimiz birbirimize muhtacız”*.

Gerçekten de dünyada ekonomik kriz patlayınca her ülkede protestolar başlıyor. Bir ülkede kıtlık veya deprem olunca dünyanın her yerinden gönüllü yardım kuruluşları harekete geçiyor. Siyasi sınırlar ortadan kalkıyor.

SİVİL TOPLUM DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

Sivil toplum ve demokrasi arasında organik bir bağ vardır. Demokrasi, örgütlenme ve ifade özgürlüğü yanında, farklı toplumsal yapı ve oluşumlar arasında rekabetin ve işbirliğinin bulunması halidir. Demokrasilerde kararların alınması ve yetkilerin kullanılması kurallara bağlı olduğu kadar açıktır/şeffaftır. Kararlar ve uygulamalar, toplumun tümünü kapsar, aksi takdirde ayrıcalıklar ve ayrımcılıklar doğar.

Demokrasi, bireylerin kendi hayatları kadar ortak yaşama ilişkin kararlara katılmaları demektir. Bu süreç, müzakereyi gerektirir. Birlikte yaşamının şartlarının ne olacağı, hangi kurallara ve usullere dayanacağı müzakere ile belirlenir. Müzakerenin en önemli muhatabı sivil toplumdur. Etkili ve güçlü sivil toplum, devletten özerk olduğu ölçüde yurttaşların haklarını ve özgürlüklerini koruyabilir. O oranda da demokrasinin inşasına katkıda bulunabilir. Özerk ve güçlü (örgütlü) bir sivil toplum, devletin kendisine zor kullanarak bir şey dayatmasına karşı çıkar.

Modern bir toplumun örgütlenme şeması şöyledir:

DEVLET ALANI	Resmi alan	
KAMUSAL ALAN	Toplumun talepleri ile devletin sunduğu hizmetlerin kesişme bölgesidir. Bireysel, sosyal ve kültürel alanlarla, resmi kurumların/devletin bulunduğu alandır. (Hastaneler, okullar vb.)	SİVİL TOPLUM
SOSYAL, EKONOMİK ve KÜLTÜREL ALAN	Toplumsal, kültürel grupların bir arada bulunduğu gayr-ı resmialandır. Her türlü sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyet bu alanda yürütülür.	SİVİL TOPLUM
BİREYSEL ALAN	Bireyin tek başına hareket ettiği alandır. Belirgin karakteri ferdi girişim ve özgürlüktür.	

Kaynak: Mülkiye, Siyaset Sosyolojisi ders notları

Sivil toplum ve demokrasi arasında organik bir bağ vardır. Demokrasi, örgütlenme ve ifade özgürlüğü yanında, farklı toplumsal yapı ve oluşumlar arasında rekabetin ve işbirliğinin bulunması halidir. Demokrasilerde kararların alınması ve yetkilerin kullanılması kurallara bağlı olduğu kadar açıktır/şeffaftır. Kararlar ve uygulamalar, toplumun tümünü kapsar, aksi takdirde ayrıcalıklar ve ayrımcılıklar doğar.

*Sivil toplum
ne kadar
güçlü olursa,
hükümetin-
devletin,
bireysel ve
toplumsal alana
müdahalesineve
baskısına o oranda
direnebilir. Bu
da temel hak ve
özgürlüklerin
güvenceye
alınmasını
kolaylaştırır.*

Sivil toplumun kapladığı alana yurttaşların etkinliği açısından bakıldığında kamusal alanın özerk mi yoksa resmi alanın bir parçası mı olduğu çok önemlidir. Devlet veya resmi kurumlar, kamusal alanı işgal ediyorsa, otoriter bir yönetimin varlığından söz edebiliriz.

Devlet, kamusal alanla birlikte, sosyal-kültürel-ekonomik ve bireysel alanları da kuşatmışsa, totaliter bir rejim oluşmuş demektir. Totaliter rejimler, hayatın bütün alanlarında bireyi denetlemek ve gütmek eğilimindedir. Sabahtan akşama, doğumdan ölüme kadar bireysel hayatların ve toplumsal-ekonomik faaliyetlerinden denetlenip, yönlendirildiği bir düzende sivil toplum gelişemez.

Bunun tersine, bireysel alan, sosyo-kültürel-ekonomik ve kamusal alanlar arasında özerkliğe dayalı bir ilişki varsa toplumda özgürlükler genişler, sivil toplum güçlenir; denetim mekanizmaları işler, yolsuzluklar azalır, verimlilik artar.

Sivil toplum ne kadar güçlü olursa, hükümetin-devletin, bireysel ve toplumsal alana müdahalesine ve baskısına o oranda direnebilir. Bu da temel hak ve özgürlüklerin güvenceye alınmasını kolaylaştırır.

Sivil örgütlenmenin güçsüz olduğu toplumlarda yönetim ve ekonomi, nispeten denetimsiz ve rekabete kapalı olduğu için verimsiz ve gelişmesi sınırlıdır. Devlet örgütünün çok güçlü görünmesi aldatıcıdır. Bunu komşularımızda gördük. Her birinde toplumsal çözülme başladığı anda devlet çöktü.

Sivil toplum, günlük hayatın yönetilmesinin devletin tek tarafı da yatmasıyla (zorla) değil, rıza ve kabul düzleminde gerçekleşmesini sağlar. Otorite, “toplumsal kabul” ile meşruiyet kazanmış güçtür. Zor bunun tersidir. Sivil toplum, devletin çıplak gücünü dengelediği ve onunla geliştirdiği diyalog sayesinde zor kullanımını sınırlar ve yönetimin meşruiyet sınırları içinde kalmasını sağlar. Özetle, hukuk devletin güvencesi sivil toplumdur.

(Doğal) Hukukun yapı taşları, HAK, ADALET ve İNSAF’ tır. Bu ölçülerin taşıyıcısı sivil toplumdur. ADALET kendimiz için istediğimizi başkaları için de istemektir. İNSAF, vicdanideğerlerle ve erdemle hareket etmek, saygılı ve dürüst davranmaktır. HAK ise herkesi eşitleyen, koruyan ve yapabilir kılan ölçü ve olanaklardır. Bu imkanları talep eden ve ölçüleri koruyan sivil toplumdur.

Özetle sivil toplum, ahlak bir oluşumdur; bireysel ve kolektif davranışın normlarını koyar ve uygulamayı ahlaken ve toplum yararına denetler. Bunun için ne devletin keyfi buyruklarına uymak, ne de -yararlansa bile-kutsal olduğu ileri sürülen ahlaki ölçülere uymak zorunluluğu duyar. İnanç kısmını bireylere ve kültürel gruplara bırakır.

TÜRKİYE'DESİVİL TOPLUM NEDEN GÜÇSÜZ VE NEDEN TOPLUMSİVİLLEŞEMİYOR?

Bu sorunun cevabını Osmanlı geçmişinde arayabiliriz. Öncelikle merkezi otorite çok güçlüdür ve onusını sınırlayacak ne de bir sosyal sınıf ortaya çıkmıştır. Bunun birkaç nedeni vardır:

1-Osmanlı'da hanedanın (yöneten ailenin) gücü mutlaklıktır. Onu dengeleyecek bir aristokrasi (toprak sahibi soylular sınıfı) olmamıştır.

2-Ana üretim aracı olan ve ekonominin belkemiğini oluşturan toprağın sahibi hükümdar/devlettir. Başka bir deyişle özel mülkiyet yoktur. 19. yy'ın neredeyse yarısına kadar bireysel mülkiyet yasal güvenceden yoksundur.

1839 Tanzimat Fermanı'nda herkesin malından vemülkünden emin olması gereği üzerinde durulmuş; can ve mal güvenliği yanında insaf ölçülerine uygun vergi alınması konularında yasa çıkarılmasının önemi dile getirilmiştir. Aynı dilekler 1856 Islahat Fermanı'nda tekrarlanmıştır.

Bu gecikmiş dilek ve güvenceler ancak 1876 tarihli Kanuni Esasi'nin 21. maddesiyle gerçekleştirilmiştir: "Herkes usulen mutasarrıf olduğu mal ve mülkünden emindir." Aynı maddede, bundan sonra "kamu yararı için lüzumu sabit olmadıkça ve kanuna göre değer pahası peşin verilmedikçe kimsenin tasarrufunda olan mülkünü alınamayacağı" belirtilmiştir.

20. yy'a çeyrek kala gerçekleşen bu güvence, pazar ekonomisinin dünya çapında yaygınlaştığı, Sanayi Devrimi'nin gerçekleştiği ve geleneksel ekonomiyi dönüştürdüğü bir çağda artık çok geçtir. Osmanlı'da mülkiyet güvence altına alınamamış, bu nedenle sermaye birikmemiş, bireysel girişimcilik gelişmemiştir. Bu durumda yatırımları ve girişimleriyle hem ekonomiyi hem de özgürlük alanını genişleterek sivil toplumun oluşumuna katkıda bulunacak bir burjuva sınıfı da ortaya çıkamamıştır.

Tarımdan elde edilen gelirin büyük bir bölümü vergi ve haraçlar olarak mülkün sahibi merkezi bürokrasinin elinde toplanmıştır. Dolayısıyla, ticari sermaye birikmemiş, Batı'da olduğu gibi tüccarların etkin olduğu özerk ticaret kentleri oluşmamıştır.

Bu demek değildir ki 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı'da gelişmiş bir şehir zanaatı, ticaret ve tefecilikten elde edilmiş servetler yoktu. Vardı ama katı merkezi otorite (buyurgan sistem), Avrupa'da olduğunun aksine kentle kır arasında bir mübadele ekonomisinin gelişmesine izin vermedi. Bu da kırım veya tarımın, meta üretimine yönelmesini önledi.

Pazar için üretim sınırlanınca hem merkezdeki egemen bürokrasinin hem de 'çevredeki' ayan, derebeyi ve ağa gibi girişimci değil zora dayanan yöntemlerle tarım ekonomisini kontrol eden unsurların elinde biriken servet, Avrupa'da olduğu gibi bir sermayeye dönüşemedi.

Sermaye akışkandır. Nerede çoğalırsa oraya akar. Sınır aşar ve teknolojik gelişmeyi teşvik eder. Avrupa sermayesi manüfaktürden (el-üretiminden) fabrika (factory) üretimine geçişi sağlarken kıtaları aşmaya ve onları ekonomik açıdan birleştirmeye başladı.

1839 Tanzimat Fermanı'nda herkesin malından vemülkünden emin olması gereği üzerinde durulmuş; can ve mal güvenliği yanında insaf ölçülerine uygun vergi alınması konularında yasa çıkarılmasının önemi dile getirilmiştir. Aynı dilekler 1856 Islahat Fermanı'nda tekrarlanmıştır.

Osmanlı'da ise hanedan, saray bürokrasisi ve yerel-bölgesel egemenlerin elinde toplanan servetler ya tüketime ya da savaşa yönlendirilemedi. Ölü servetler olarak kaldı.

Osmanlı'da ise hanedan, saray bürokrasisi ve yerel-bölgesel egemenlerin elinde toplanan servetler ya tüketime ya da savaşa gitti; üretime yönlendirilemedi. Ölü servetler olarak kaldı.

Avrupa ile Osmanlı'nın ekonomik yapıları arasındaki farkın yansıdığı en önemli alan kentlerdir. Fetihle ele geçirilen Osmanlı kentlerinin dışında kalanlar daha çok askeri nedenlerle kurulmuştur. Tarım ekonomisini, ticaret yollarını ve sefer güzergâhlarını denetleyen noktalarda serpilen Osmanlı kentleri, devletin askerî ve idarî bürokrasisinin yaşadığı ve görev yaptığı birer karargâh niteliğindediler. Bu çok doğaldı çünkü Osmanlı için savaş ve fetih, başat ekonomik faaliyetti. Bu tespitten hareketle, Osmanlı'da kentin oluşumu, Avrupa'daki gibi kır-kent ekonomilerinin farklılığından ve alışverişinden kaynaklanmıyordu. Kent ekonomisinin örgütlenişi, merkezî otoritenin askerî gereksinimlerini karşılamaya yönelikti. Fethedilen kentler de kısa sürede bu düzene uyduuruldu.

Kent merkezinin ana ekonomik faaliyeti olan el sanatları (zanaatlar), Avrupa'da olduğu gibi, loncalar etrafında örgütlenmişti. Ancak, Osmanlı loncaları, Avrupa'daki gibi bağımsız bir "tüzel kişiliğe" sahip değildi. Dolayısıyla, devletten bağımsız bir ekonomik ve siyasal rol oynamaları hiçbir zaman mümkün olmadı. Askerî temelde örgütlenmiş, savaşçı-fetihçi devlet düzeni, ekonomik aktörlerin gerçek anlamda tüzel kişilik kazanmasına izin vermedi. Onların varlığı, devlete yardımcı olmaktan öteye gidemediler. Zanaatkârlar, burjuvaziye evrilemedi.

Loncalar ve onlara bağlı, esnaf ve zanaatkârlar üzerinde devletin ne denli katı bir kontrolü olduğunu gösteren uygulama "ihtisap"tır. Bu uygulamada merkezi yönetim, çoğu zaman keyfi (sıkıştırıkça artan) miktarlarda zanaatkâr ve tüccar gelirlerinin bir bölümüne "devlet alacağı" olarak el koymaktaydı. Devletin endüstri ve ticaret alanında sürdürdüğü bu uygulama nedeniyle, esnaf ve zanaatkârlar sermaye biriktirip, üretimlerini artıramadılar.

Osmanlı devleti, 17. ve 18. yüzyıllar boyunca endüstri ve ticaret üzerinde sıkı bir denetim kurmuş, ama üretimi geliştirici ciddi bir önlem almamıştır. İç ticaret, ekonomik sektörler/aktörler arasında gerçekleşmekten çok, devlet için üretime yönelik olduğundan ticaretin hacmi dar kalmıştır. Dış ticaret ise -başlangıçta iyi olacağı düşüncesiyle- Avrupalı tüccarların eline bırakılmıştır. Ama Batı'nın ilerleyen teknolojisi, Osmanlı zanaatlarının Avrupa sanayii ile rekabet etmesini olanaksızlaştırmış, sürekli bir ekonomik zafiyete yol açmıştır.

Ticaret ve zanaatlar yalnızca ülke içiyle sınırlı kalmış, imparatorluğun sonuna kadar esnaf ekonomisi, kabuğunu kıramamıştır. Bu da, 19. yy.da bile Osmanlı kentlerinin toplumsal yapısında önemli bir değişikliğin olmasını önlemiş, sivil toplum oluşmamıştır. Devlet, buyurgan yapısıyla giderek tükenen ekonomi üzerinde sonuna kadar mutlak denetimini sürdürmüştür.

Özetle, özel mülkiyetin olmaması, kırsal kesimde bağımsız meta üretimini ve kırla kent arasında ticarî ilişkileri engelledi. Dolayısıyla Osmanlı devletinde Avrupa'nın benzeri bir ticaret sermayesi birikimi ol(a)madı. Toplumsal işbölümünün düşük düzeyde olması ve tarım ile zanaatın birbi-

rini tamamlaması, ihtiyaçların büyük ölçüde topluluk içinde karşılanmasını sağlıyordu. Bu da tarım topluluklarını kendine yeterli, dışa kapalı ekonomik birimler haline getiriyordu. Kayda değer bir değişme dinamiği üretmeyen bu durağan düzen, Osmanlı merkezi yapısının (despotizminin) yüzlerce yıl sürmesine neden oldu.

19. yüzyılda başlayıp 20. yüzyıla uzanan tarihsel süreç içerisinde devleti 'kurtarmak' için girilen Tanzimat, Islahat, Meşrutiyet gibi yenilik hareketlerin hemen hepsi devlet erkânının merkezi yapıyı ve toplum üzerindeki kontrolünü sürdürmek için giriştiği çabalardır. Alttan gelen toplumsal eylemler degildir. Bu nedenle yapısal dönüşümlere yol açmamışlardır.

Bu tahlilin ışında denebilir ki Osmanlı devletinde ekonomik bir sınıf veya ekonomik aktörler hiçbir zaman yönetici mevkiinde veya karar verici konumda olmamışlardır. "Devleti kendine mülk edinmiş bir sınıf", yani saray bürokrasisi ve onunla işbirliği içindeki yerel egemenler (ağalar, ayan ve derebeyleri), reaya (sürü) denen çiftçi, tüccar, esnaf, zanaatkâr ve tüccarları hem siyasi merkezden uzak tutmuş hem ellerini onların cebinden çekmemiştir.

III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde Osmanlı bürokrasisinin Batı'ya yenik düşmemek için başlattığı modernleşme ve yenileşme hareketleri (reformlar), ekonomik yapıyı dönüştürmeyi amaçlamadı.

Aşağıdan değişimin olmaması, değiştirecek bir sınıfın ortaya çıkması, Osmanlı Türkiyesi'nin dünyadaki değişime ve gelişime ayak uyduramamasına neden oldu. Değişme ve modernleşme ihtiyacı hayati bir ihtiyaç haline gelince başka bir toplumsal aktörün yokluğunda bu görevi de bürokrasi üstlendi. Bu durum cumhuriyetin ilk on-yıllarında da sürdü. Devletin bekası, toplumun özgürlüğünden ve refahından önce geldi. Toplumsal yaşamın her alanını kuşatan bürokratik yönetim anlayışı, sivil alanın gelişimine el verecek her girişimi ve oluşumu, tehdit olarak algıladı. Bu zihniyet, sadece bürokrasi ile sınırlı kalmadı; siyasal partilere, yargı kurumuna hatta üniversitelere de sirayet etti.

Bu konuda verilebilecek en çarpıcı örnek, bürokrasinin zihniyet dünyasını yansıtan, 1929-1946 yılları arasında Ankara valiliği yapmış olan Nevzat Tandoğan'ın sözleridir. Bir sol parti kurmak için kendisine başvuran üniversite öğrencilerine verdiği yanıt şöyledir: "**Bakar, araştırır bu ülkeye komünizm gerekiyorsa eğer biz getiririz, size ne oluyor.**" (Selahattin Hilav, Marx, Türkiye Üzerine, - Önsöz içinde- Gerçek Yay.,1966, s.9)

1980 darbesinden sonra iş başına gelen tüm hükümetler ve siyasal partiler, sivil alanı daha çok genişletecekleri ve özgürleştirecekleri sözünü vermelerine rağmen toplumla ilişkilerinde sivil toplum örgütlerini değil devlet kurumlarını güçlendirmişlerdir. En iyi örnek işçi sendikalarıdır. Sendika hareketi söndürülmüş ve çalışanların örgütlü gücü güdükleştirilmiştir.

BAĞIMSIZ AYDIN EKSİKLİĞİ

Sanayileşen toplumlarda feodal sınıfın gücünü dengeleyen burjuvaziye ek olarak bir işçi sınıfı ile profesyonel hizmetleri, bilgi üretimini ve yöne-

Osmanlı devletinde ekonomik bir sınıf veya ekonomik aktörler hiçbir zaman yönetici mevkiinde veya karar verici konumda olmamışlardır. "Devleti kendine mülk edinmiş bir sınıf", yani saray bürokrasisi ve onunla işbirliği içindeki yerel egemenler (ağalar, ayan ve derebeyleri), reaya (sürü) denen çiftçi, tüccar, esnaf, zanaatkâr ve tüccarları hem siyasi merkezden uzak tutmuş hem ellerini onların cebinden çekmemiştir.

Aydınların çoğunun devletten maaş alan resmi görevliler, sivil toplum örgütlerinin çoğunun dini dernek ve kuruluşlar olduğu bir ülkede Batı'da olduğu gibi toplumun taleplerini devlete iletmek, merkezi otoritenin baskıcı uygulamalarını engellemek kolay değildir.

timini üstlenen bir orta sınıf çıkmıştır. Onlar, sivil toplumun en önemli aktörleri olmuştur. Devletten bağımsız aydınların çıktığı orta-sınıf, aydınlanmanın ve gelişmenin de itici gücü olmuştur.

Bürokratik merkeziyetçilikle modernleşmeye çalışan Türkiye Cumhuriyeti'nde ise aydınlar, devlet sektörü çalışanları olarak merkezi otoriteden bağımsızlaşmamışlardır. Bu da toplumun sivilleşmesini geciktirmiştir.

Aydınların çoğunun devletten maaş alan resmi görevliler, sivil toplum örgütlerinin çoğunun dini dernek ve kuruluşlar olduğu bir ülkede Batı'da olduğu gibi toplumun taleplerini devlete iletmek, merkezi otoritenin baskıcı uygulamalarını engellemek kolay değildir. Tam tersine, devletin taleplerini topluma ulaştırılmaya çalışan bağımlı bir 'sivil toplum' vardır. Bugün birçok dernek, vakıf gibi örgütler, devletin baskı ve aşırılıklarını engelleyeceğine onları meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Bu da, görevini layıkıyla yapan bağımsız, açık ve gönüllü örgütlerin varlığına rağmen, sivil toplumu güçsüzleştirip, etkisizleştirmektedir.

GÜNÜMÜZDE SİVİL TOPLUM

Demokratikleşme, siyasal katılımın artmasına ve sivil toplumun gelişmesine bağlıdır. Ne var ki sanayileşmemiş olmasına rağmen kentleşen ve toplumsal sınıfları amorf (daha şekillenmemiş), geleneksellik ile modernliği, köylülük ile kentliliği bir arada yaşatan toplumlarda sivil toplum gelişmiyor. Hele orta gelir tuzağından çıkamamış ülkelerde toplumsal değişim, uluslaşma ve ortak değerlerde buluşma zayıf kalıyor, toplumsal örgütlenme cemaatler ekseninde gelişiyor.

Cemaatler (dini-etnik-siyasi), kendi aralarında güçlü bir ortaklık geliştiremedikleri için kolayca devlet güdümüne giriyor veya varlıklarını sürdürmek için devletin bir uzantısı gibi hareket ediyorlar. Devletten bağımsızlaşamıyorlar. Siyasete katılma daha çok seçimlerle sınırlı kalıyor. Bu da siyaseti etkileyemeyen toplulukların resmi kurumlara güvensizliğine, düzene yabancılaşmasına, iradelerini teslim edecekleri uygun bir önder aramalarına neden oluyor. Bu içe dönük ruh hali, dünyanın düşmanlarla dolu görülmesine, kuşatılmışlık duygusuna ve savunma psikolojisine sığınmaya neden oluyor.

Hem kendi içinde dayanışma, hem dünya ile uyum sorunu yaşayan toplum, korunma içgüdüleriyle devlete veya onu temsil eden öndere sığınıyor, pasifleşiyor. Devletten bağımsızlaşp sivilleşmiyor.

Ancak siyasete ve resmi kurumlara yabancılaşsa da edilginliğine tepki duyan bir kesim var. Partilerin ve resmi örgütlerin dışında tamamen kendi girişimleriyle resmi olmayan bir ilişki ağı geliştiriyor. Resmi kayıtlarda görülmeyen bu sosyal dayanışma hücrelerinden oluşan dayanışma ağı, "gayri resmi sivil toplum" olarak adlandırılabilir. Bu "görülmez" örgütlülük hali Batı sivil toplumlarında olduğu gibi ölçüye gelmiyor. Bu nedenle üyelik durumu, faaliyet çeşitliliği ve etkileri kolayca tespit edilemiyor.

Dini ve kültürel temelde yaygınlaşan bu gayri resmi sivil toplum örgütleri, laik-dinsel-etnik-mezhepsel-ideolojik ayrımların keskin olduğu toplumlarda 'kayıtlı resmi toplum'dan çok daha yaygın. Ne var ki diğer sivil toplum kesimleriyle ortaklık ve birlikte hareket dinamiği üretmiyor. Aralarındaki mesafeyi devlet (resmi toplum) dolduruyor ve güçlü, açık, örgütlü, gücü ölçülebilir bir sivil toplumun oluşması zorlaşıyor.

Yine de bu gayri resmi veya 'kayıt dışı' sivil toplumu, yasaya uygun tescil edilmiş ve kayıtlı (partiler, sendikalar ve dernekler-vakıflar) örgütlülüğe geçiş için bir aşama olarak görmek mümkün. Dindar, geleneksel, bölgeselci (hemşerilik temelli) özellikleri ön plana çıksa da devlet karşısında belirli kesimlerin görüşlerini, eğilimlerini toparlamak (birleştiricilik-aggregation), aracılık-arabuluculuk (intermediation) ve çıkarlarını temsil etme (representation of interests) işlevini görüyorlar.

Bu gayri resmi sivil toplumun üzerine oturduğu geniş bir kayıt altına alınmamış ekonomi var. O ekonomi sayesinde kayıt dışı sivil toplum, kayıtlı sivil toplumdaki daha çok imkâna ve etkiye sahip olabiliyor. Özellikle dinsel örgütlenme alanında bu olguyu görmek mümkün. Siyasal mobilizasyonu da uyaran bu kayıt dışı örgütlenme alanı, devlete ve yerleşik düzene karşı etkinlikler yürütebiliyor. Bu da gayri resmi sivil toplumun karanlık yüzü...

Eğer gayri resmi sivil toplum, anti-demokratik eğilimleri besleyecek bir yolu benimserse, toplumda hoşgörüsüzlük, gerilim ve çatışma yaygınlaşabilir. Toplumsal kesimleri birbirine yabancılaştırabilir, yabancı düşmanlığını besleyebilir ve ülkeyi dünyadan soyutlayabilir.

Demokrasiyi desteklemeyen, demokratikleşmeye direnen bir sivil toplum, hele mevcut devlet otoritesine de karşıt bir ideolojiyi benimsemişse, yapıcı değil, yıkıcı olabilir.

Özetle sivil toplum, toplumun gelişmesiyle gelişen, toplum gelişmediyse güdük ve devletin gölgesinde kalan bir örgütlenme alanıdır. Gelişmesi zayıf veya geciken toplumlarda daha yaygın olan, yasaların dışında oluşan 'kayıt dışı' sivil toplumdur. Onun da demokratikleşmeye ve modernleşmeye katkısı sorunludur.

Summary

Civil society is a network of relationships born from the effort to meet a need or to change a subject by combining the labor, knowledge and possibilities of individuals. It is also possible to define civil society with the principles of diversity, freedom, openness, volunteering. Civil society is a special field that includes the family, which is separated from the governmental-state sector and the economy sector and it is also called the 'third sector'. From this point, civil society is one of the most important actors of democracy construction. Because civic thought rejects the custodial approach and defends democratic rights and freedoms. In this article, the concept of 'civil

Eğer gayri resmi sivil toplum, anti-demokratik eğilimleri besleyecek bir yolu benimserse, toplumda hoşgörüsüzlük, gerilim ve çatışma yaygınlaşabilir. Toplumsal kesimleri birbirine yabancılaştırabilir, yabancı düşmanlığını besleyebilir ve ülkeyi dünyadan soyutlayabilir.

society' is handled in a multifaceted way and the relationship between civil society and democracy is emphasized.

Keywords

Civil society, individual, state, politics, freedom, democracy, independent intellectual.

KAYNAKLAR:

- Biber, Ayhan, "Türkiye'de Sivil Alanın Darlığının Tarihsel Nedenleri Üzerine Bir Değerlendirme", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 11 / 3 (2009). 27 – 42;
- Biber, Ayhan, Sivil Toplum Örgütlerinde Halkla İlişkiler, Nobel, İstanbul. 2006
- Aristoteles, Politika (Çev. Mete Tunçay), Remzi Kitabevi, İstanbul. 2000;
- Beetham, David, Boyle, Kevin , Demokrasinin Temelleri, (Çev. Vahit Bıçak), Liberte Yayınları, Ankara. 1998;
- Bobbio, Norberto ve Texier, Jacques Gramsci ve Sivil Toplum (Çev. A. İpek ve K. Somer), Sevinç Matbaası, Ankara. 1982;
- Cem, İsmail, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, Cem Yayınevi, İstanbul. 1986;
- Cihan, Ahmet ve Doğan, İlyas, Osmanlı Toplum Yapısı ve Sivil Toplum, 3F Yayınevi, İstanbul. 2007;
- Çaha, Ömer, Aşkın Devletten Sivil Topluma, Gendaş A.Ş, İstanbul. 2000;
- Erdoğan, Mustafa, Liberal Toplum Liberal Siyaset, Siyasal Kitabevi, Ankara. 1998;
- Habermas, Jürgen , "Siyasal Katılım Kendi Başına Bir Değer mi?" (Çev. Tanıl Bora), Toplum Bilim Sayı: 27. 1984;
- Hall, Stuart – Lumley, Bob ve McLennan, Gregory , Siyaset ve İdeoloji "Gramsci", (Çev. Sadun Emrealp), Birey ve. Toplum Yayınları, Ankara 1985;
- Heper, Metin, "Bureaucracy in the Ottoman-Turkish Polity". Handbook of Bureaucracy (Ed.) Ali Farazmand and Marcel Dekker, Inc, USA. 1994
- İnalçık, Halil, "Tarihsel Bağlamda Sivil Toplum ve Tarihçiler", Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam, (Ed., SARIBAY, Ali Yaşar, Keyman FUAT), Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul. 1998;
- İnalçık, Halil, "Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün", Doğu Batı Makaleler I, Doğu Batı Yayınları, Ankara. 2006;
- Keane, John Demokrasi ve Sivil Toplum, (Çev. Necmi Erdoğan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul. 1994;
- Mardin, Şerif (1995), Türkiye'de Toplum ve Siyaset, İletişim Yayınları, İstanbul. 1995;
- Perinova, Marie, Civil Society in Authoritarian Regime - Lund University Publications. <https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=1330580>.
- Pirrenne, Henri, Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi, (Çev. Uygur Kocabaşoğlu), İletişim Yayıncılık, İstanbul. 2005;
- Sarıbay, Ali Yaşar, Postmodernite Sivil Toplum ve İslam, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul. 2001;
- Sarıbay, Ali Yaşar, Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum, Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam, Der. SARIBAY, Ali Yaşar, Keyman FUAT Alfa Basım Yayım, Dağıtım, İstanbul. 1998;
- Sevinç, Necdet, Osmanlı'nın Yükselişi ve Çöküşü, Bilge Karınca Yayınevi, İstanbul. 2007;
- Tekin, Serdar, "Sivil Toplumun Devletiyle Bölünmez Bütünlüğü", Birikim, 130. Şubat - 2000;

Yaşın, YaelNavaro, Türkiye’de Egemen-Resmî İdeoloji; Bir İktidar Söylemi Olarak “Sivil Toplum“, Birikim Ocak-Şubat, Sayı 105-106. 1998;

Yerasimos, Stefanos, Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, c.2, Gözlem Yayınevi, İstanbul. 1977;

Yılmaz, Aytekin, Çağdaş Siyasal Akımlar: Modern Demokraside Yeni Arayışlar, Vadi Yayınları, Ankara. 2001;

Yücekök, Ahmet N., “19. Yüzyıl Osmanlı Toplumundan Günümüz Türkiye’sine Sivil Toplum Kuruluşları ve Siyaset Sosyolojisi İlişkileri”, Tazimattan Günümüze İstanbul’da STK’lar, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul. 1998;

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, (3 cilt bir arada) 7. Baskı, Ankara, 2001

